

Злочин – любов до рідної природи

Сьогодні ботанічний сад знають не тільки кам'янчани, а й жителі області. Сюди приїжджають подивитись на це диво природи чимало гостей із-за кордону. А чи знаєте ви, шановні читачі, хто започаткував і розвивав ботанічний сад? Імена їхні на тривалі роки загубилися у сумному мартиролозі жертв доби комунізму в Україні. Реабілітовані вкінці 1950-х – на початку 1960-х років, вони і дотепер невідомі широкому загалові. І про це наша розповідь.

Гаморак Нестор Теодорович, 1892 року народження, український ботанік, приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету. Його ім'я пов'язане із заснуванням ботанічного саду у м. Кам'янець-Подільському. На жаль, зазначимо, доля його склалася трагічно. У 1932 році він був заарештований як учасник контрреволюційної націоналістичної організації «УВО» (Українська військова організація) і як неугодний відправлений на заслання. Розстріляний 1 вересня 1937 року згідно з постановою трійки УНКВС Омської області. Реабілітований посмертно у 1961 році.

Потрапив у жорна репресій і Панасюк Федір Сергійович, який очолив ботанічний сад відразу після арешту свого попередника. Трагічну долю цієї людини вдалося розкрити більш повно за матеріалами архівно-слідчої справи, що зберігається у Державному архіві Хмельницької області. Він народився 1899 року в с. Закупне Чемеровецького району, в період мобілізації 1918-1919 рр. призваний у петлюрівську армію. Любов до рідної природи визначила подальший шлях Ф.С.Панасюка. Він вступає до Кам'янець-Подільського сільгоспінституту і спеціалізується на вивченні ботаніки. Ще будучи студентом, виявляє активний інтерес до науки. Маючи глибокі знання ботаніки, він детально обстежив і вивчив флору Поділля і зібрав прекрасний гербарій. У 1924 році був виключений з інституту як «соціально чуждий елемент» (цитуюмо за оригіналом), але за сприяння професора Н.Т.Гаморака, який дав йому виключно позитивну характеристику, поновлений. В цьому ж році Ф.С.Панасюк стає аспірантом науково-дослідної кафедри природи, сільського господарства й культури Поділля при Кам'янецькому сільгоспінституті. В цей час він енергійно працює на науковій ниві, зокрема, над проблемами хвороб культурних рослин (фітопатології), публікує наукові праці. Зокрема, у збірнику науково-дослідної кафедри надрукована його праця «Поширення попелюхи на картоплі в 1925 році на Кам'яничині». Професор Н.Т.Гаморак охарактеризував роботу свого молодшого колеги так: «В царині дослідження хвороб культурних рослин Ф.С.Панасюк виявив значний успіх і до наукової праці ставиться дуже серйозно». То ж не дивно, що після закінчення інституту у 1925 році його залишають на кафедрі ботаніки асистентом. У 1926 році Ф.С.Панасюка

затверджено на посаді доцента фітопатології і ботаніки сільгоспінституту та наукового працівника ботанічного саду.

Нагромаджений досвід на ниві дослідницької діяльності, громадська активність і самовідданість справі – все це сприяло подальшому зміцненню його авторитету. У липні 1932 року Ф.С.Панасюка призначають директором ботанічного саду. Цей період став найбільш трагічним у його житті. Це був час гоніння і заслання. 21 березня 1933 року Ф.С.Панасюка було заарештовано як ворога народу. Здавалося б, хіба може бути ворогом народу людина, яка обожнює природу? Для нього розпочалася пора нестерпних допитів і моральних тортур. Гріхи Ф.С.Панасюка були докладно систематизовані, залишилося, щоб він сам почав їх визнавати. Пригадали також, що батько його висланий на Урал у 1931 році як куркуль. Проти нього відразу було висунуто звинувачення у приналежності до контрреволюційної націоналістичної організації «УВО», яка мала своєю метою збройне повалення радянської влади і створення Української народної республіки. Спочатку він категорично відкинув твердження такого роду. Та згодом, під тиском слідчого Співака, змінив свою позицію. Під час допиту 16 квітня 1933 року він свідчив: «В організацію мене втягнув професор Гаморак, який користувався авторитетом серед ботаніків, мав зв'язки з багатьма вченими СРСР, Німеччини, Австро-Угорщини, був членом наукового товариства ім. Шевченка у Львові і ботанічного товариства в Берліні... Контрреволюційна шкідницька робота організації полягала у підготовці контрреволюційних націоналістичних кадрів із середовища студентів. В діяльності науково-дослідної кафедри Поділля, ботанічного саду також велось шкідництво». Такі «зізнання», видобуті під тиском, та «цариця доказів» - самообмова Ф.С.Панасюка, були рівносильні суворому вироку. Звинувачувальний висновок Кам'янець-Подільського прикордонного загону ДПУ від 18 листопада 1933 року стверджував, що Ф.С.Панасюк був членом контрреволюційної націоналістичної організації, займався шкідництвом в науково-дослідній роботі: «В ботанічному саду всю роботу проводив замкнуто, займався неактуальними науковими темами...Листування із закордонними ботанічними садами і науково-дослідними установами велося з метою популяризації ідей західноєвропейської науки, тобто для полегшення контрреволюційної роботи». 3 грудня 1933 року судова трійка при колегії ДПУ УСРР ухвалила таке рішення: «Ф.С.Панасюка ув'язнити у виправно-трудовий табір терміном на п'ять років». Після восьмимісячного ув'язнення в Кам'янець-Подільській тюрмі його відправляють до Головного управління таборів. Сиротою залишилася його донька Нінель, якій тоді не виповнилося ще й року. Його сліди загубилися в Гулазі...Реабілітований 2 квітня 1958 року.

1937 рік. Рік, який навіки залишиться найстрашнішою згадкою у пам'яті представників творчої інтелігенції ботанічного саду. «Чорний ворон» приїхав вночі 13 грудня 1937 року. А вже наступного дня уповноважений УНКВС молодший лейтенант держбезпеки Кордус розглянув матеріали про злочинну діяльність директора ботанічного саду Жуковського Миколи Антоновича: звинувачувався як член контрреволюційної націоналістичної повстанської організації, яка ставила своєю метою збройне повалення радянської влади. Приводом до арешту було рішення бюро Кам'янець-Подільського райкому комсомолу від 17 серпня 1937 року про виключення з комсомолу і зв'язок з ворогами народу та приховування соціального походження: батько був священиком. Також НКВС стали відомі антирадянські висловлювання М.А.Жуковського в 1937 році серед співробітників ботанічного саду: «...Партія і радянська влада проводять неправильну політику на селі; закабалили народ колективізацією і непосильними податками, затискується всяка демократія».

В процесі слідства М.А.Жуковський був допитаний один раз, допит продовжувався шість днів, де він визнав свою вину. Крім особистого зізнання М.А.Жуковського інших доказів його контрреволюційної діяльності у справі немає. У звинувачувальному висновку Кам'янець-Подільського облуправління НКВС від 27 грудня 1937 року, зокрема, говориться: «М.А.Жуковський, 1908 року народження, уродженець с. Бережанка Чемеровецького району, агроном-ботанік, освіта вища, перебуваючи на посаді директора ботанічного саду з 1933 року, крім антирадянської діяльності, займався шкідництвом в сільському господарстві по лінії наукового дослідження». Доказів не було – одні гучні звинувачення.

Забігаючи наперед, зазначимо, що під час перевірки матеріалів справи у 1957 році допитані свідки характеризували М.А.Жуковського лише з позитивного боку і нічого не знали про його контрреволюційну діяльність. Із свідчень очевидців ми дізнаємося, що М.А.Жуковський прагнув підняти ботанічний сад на вищий рівень, зокрема, доклав багато зусиль для благоустрою його на території, яка раніше була смітником. Займаючись науковою діяльністю, публікувався в ботанічних журналах СРСР, виступав у пресі з науково-популярними статтями, готувався здобути вчений ступінь кандидата біологічних наук. Із свідчень Круцкевича М.М. від 16 жовтня 1957 року: «Завдяки старанням М.А.Жуковського ботанічний сад швидко почав розвиватися, була впорядкована територія саду, придбані нові колекції рослин; встановлені наукові зв'язки з інститутами ботаніки Києва та Ленінграда. Із Кавказу він привіз декілька сортів рослин і добився, щоб вони в ботанічному саду привились і плодоносили. В Ленінградській газеті була стаття про ботанічний сад м. Кам'янець-Подільського та його керівника -

М.А.Жуковського». Свідчення очевидців ботанічного саду ще раз підтверджують те, що справа на цю прекрасну людину була сфальсифікована.

За традиційними звинуваченнями у причетності до контрреволюційної націоналістичної повстанської організації 24 грудня 1937 року був заарештований Чачковський Віктор Михайлович, науковий працівник ботанічного саду. Скупі рядки його життєпису читаємо в анкеті справи. Народився 1888 року в с. Михайлівка Запорізького району Дніпропетровської області, з діда-прадіда дворянин, у 1918 році закінчив Київський політехнічний інститут, агроном. У справі немає жодного показання свідків, лише один-єдиний протокол допиту звинуваченого від 25 грудня 1937 року. Основним доказом вини В.М.Чачковського було його власне зізнання: «Науковою роботою в ботанічному саду ми не займалися через антирадянські переконання. Насправді займалися неактуальними і нежиттєвими темами. Створювали тільки видимість наукового дослідження над багаточисельними рослинами». І одного такого «зізнання» було достатньо, щоб винести смертний вирок цілком невинній людині, яка плакала дерево і кущ. Але відомо у який спосіб ці «зізнання» здобувалися.

Рішенням особливої трійки УНКВС по Кам'янець-Подільській області від 28 грудня 1937 року М.А.Жуковський та В.М.Чачковський були засуджені до вищої міри покарання – розстрілу. Страчені 29 грудня 1937 року у м. Кам'янець-Подільський. Реабілітовані посмертно 25 січня 1958 року. Славні імена та добрі справи цих новаторів, для яких рідна природа була понад усе, повернулись із небуття в роки незалежності.

Головний спеціаліст Державного архіву

Хмельницької області

О.В.Миськова